

Умови становлення ліберальної демократії в контексті трансформаційних процесів на пострадянському просторі

Наразі у світових державах відбувається інтенсивне становлення владних структур, специфіка яких детермінована процесами демократизації та лібералізації. Підвищений інтерес до поширення та зростання кількості країн, в яких панує ліберально-демократичний режим, а також аналіз досвіду державотворення західних країн по-особливому актуалізує розгляд основних умов для становлення ліберальної демократії. Актуальність окресленої проблематики обумовлена глибокими політичними змінами в пострадянських країнах, викликаними трансформаціями політичних систем радянського типу на початку ХХІ ст. і курсом цих країн на встановлення ліберально-демократичних режимів. Тому наша **мета** полягає у розгляді найбільш вагомих критеріїв та умов для формування ліберальної демократії.

Дослідженню процесів демократизації та лібералізації, а також умов становлення ліберальної демократії присвячені твори провідних західних теоретиків: Ш.-Л. Монтеск'є, Л. фон Мізеса, Т. Джеферсона, Дж. Медісона, А. де Токвіля, Дж. С. Мілля, Ф.А. фон Хайєка, Й. Шумпетера, Дж. Сарторі, Р. Даля, Е. Гутмана, Дж. Бенґама, Д. Хелда, які надалі стали методологічною основою дослідження даної проблематики.

Сутність сучасних політичних систем західного типу – ліберально-демократичний синтез. Вони успадкували організаційні принципи ліберальних систем, а саме: плюралізм, свобода індивіда, еволюційний розвиток, правові закони, основні цінності лібералізму. Ліберальна демократія є правовою державою на основі представницької демократії, в якій воля більшості та здатність обраних представників здійснювати владу обмежені в ім'я захисту прав меншості та свобод окремих громадян. Ліберальна демократія має на меті рівне забезпечення кожному громадянину прав на дотримання належних правових процедур, приватну власність, недоторканність особистого життя, свободу слова, свободу зборів і свободу віросповідання [1, р. 28]. Відомо, що для виникнення ліберальної демократії необхідне дотримання ряду умов, у якості яких найчастіше наводяться такі: розвинена система правосуддя, законодавчий захист приватної власності, наявність широкого середнього класу та сильне громадянське суспільство [2, с. 146]; обраний уряд; вільні і справедливі вибори, де голос кожного громадянина має однакову вагу; виборче право, що поширюється на всіх громадян незалежно від расових, релігійних, класових, статевих та інших відмінностей; широка свобода совісті, інформації та думки з приводу всіх громадських питань; право всіх дорослих боротися зі своїм урядом та висуватися кандидатом на посаду; право формувати незалежні об'єднання, зокрема соціальні рухи, групи з певними інтересами та політичні партії. Класичні формулювання цих позицій можна знайти у концепціях Дж. Медісона і Дж. Бенґама. Ліберальну державу Дж. Медісон вважав за головний механізм поєднання інтересів індивідів і захисту їхніх прав. У такій державі існуватиме безпека особи і майна, а політику можна буде зробити сумісною з вимогами великих національних держав, яким властиві складні структури промислового виробництва, торгівлі та міжнародних відносин [3, с. 387].

Умовою для становлення ліберальної демократії є відкрите суспільство, яке характеризується терпимістю, плюралізмом (політична група, яка перебуває при владі, не зобов'язана поділяти всі аспекти ідеології лібералізму, але вона зобов'язана підпорядковуватися згаданому вище принципу панування права), співіснуванням і конкуренцією широкого спектру суспільно-політичних поглядів. Такий плюралізм гарантує умови для боротьби між різними соціально-політичними силами, розв'язання конфліктів, які виникають між ними, досягнення рівноваги і компромісу в суспільстві. Однією з важливих умов ліберальної демократії є загальне виборче право, а також забезпечення підзвітності обраних представників перед народом. На практиці політичний плюралізм визначається присутністю декількох (мінімум двох) політичних партій, які мають значну владу [4].

Ліберальна демократія спирається на верховенство закону і загальну рівність перед ним. Тому саме при ній забезпечується найбільший рівень законності та порядку. Л. фон Мізес вважав, що позиція, яку лібералізм займає стосовно проблеми функцій держави, є неминучим наслідком його захисту приватної власності на засоби виробництва [5, с. 10]. Ліберальна демократія в якості самоочевидних принципів проголошує ідеї приватної власності, вільного ринку, вільного підприємництва тощо. Рівень матеріального добробуту для пострадянських країн також є однією з умов для переходу країни від авторитарного режиму до ліберальної демократії, і цей рівень відіграє значну роль у забезпеченні її стійкості.

Ліберальна демократія, на думку Й.Шумпетера, повинна дотримуватись таких критеріїв: політичні права (змагальність, опозиція і участь) і громадські свободи; влада в руках виборних посадовців, баланс влади (обмеження виконавчої), непередбачувані результати виборів, політичне представництво меншин, свобода асоціацій, суспільний плюралізм, незалежні ЗМІ, незалежна судова влада, верховенство права, повага до права власності [6]. Ліберальні демократи обмежують цінність народовладдя визнанням низки базових свобод, які Дж. Роулз [7, р. 61] характеризує як основоположні для ідеалу вільних та рівних людей: свобода слова і думки, друку, об'єднань, релігії, право мати особисту власність, свобода брати участь у виборах і обіймати державні посади, свобода від свавільного арешту та ув'язнення, визначена концепцією верховенства права, право на життя й гідність особистості, свобода засобів масової інформації, незалежне правосуддя, рівність перед законом, рівність можливостей. Надавши пріоритету базовим свободам, а не демократичному ухваленню рішень, ліберальна демократія принципово лишає простір для судового контролю, стримувань і противаг, поділу гілок влади та інших способів пом'якшення народної волі, які є цілком звичайною річчю для західних конституційних демократій [2, с. 149]. Отже, основні принципи сучасної ліберальної демократії мають зводитися до наступного: народне представництво (парламентаризм), яке здійснюється за допомогою виборів, розподіл влади та зумовлена ним дія системи стримувань і противаг між окремими гілками влади; верховенство права і закону та ін.

Проблема становлення ліберальної демократії в пострадянських країнах обумовлена формуванням такої соціальної і політичної системи, яка може забезпечити керованість суспільства при участі народу та припускає б можливість зміни влади без насильства, гарантувала б дотримання і захист прав та свобод людини. Тому такий напрямок демократизації означає зміну цивілізаційної парадигми: на місце євразійських архетипів (превалювання держави над суспільством і особистістю) приходить ліберально-демократична модель, орієнтована на громадянські права та гідність людини. Перспективи становлення стабільного ліберально-демократичного устрою також залежить від змін в цінностях і діях політичних суб'єктів (як на рівні лідерів і організацій, так і на рівні мас) у бік раціоналізації та лібералізації.

Література: 1. Held D. Models of democracy. – Stanford: Stanford University Press (Third Edition), 2006. – 408 р.; 2. Гутман Е. Типи і парадокси демократії / Гутман Е. // Демократія: антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2005. – Частина II. – С. 143–154.; 3. Медісон Дж. Основи демократичного врядування / Медісон Дж. // Демократія: антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2005. – Частина II. – XXVIII+1108с. – С. 383–396.; 4. Либеральная демократия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Либеральная_демократия – Назва з титул.екрану.; 5. Мізес фон Л. Лібералізм у класичній традиції. / Мізес фон Л. // Лібералізм: антологія. / Упоряд. О.Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – Частина II. – 1126 с. – С. 3–19; 6. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія. – К.: Основи, 1995. – 528 с.; 7. Rawls J. A Theory of Justice.– Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.–P.61.